

Musea in monumenten, monumenten in musea

Verslag van het Symposium, georganiseerd door Museum Ons' Lieve Heer op Solder en de Stichting het Nederlandse interieur, 26 juni 2009

Rondom de aanstaande restauratie van Ons' Lieve Heer op Solder organiseerde het museum i.s.m. de Stichting het Nederlandse Interieur een symposium voor vakgenoten en overige geïnteresseerden. Verschillende sprekers gaven die dag presentaties in de voormalige refter van het op loopafstand van het museum gelegen Bethaniënklooster in Amsterdam.

Dagvoorzitter Jouke van der Werf (Bureau Monumenten & Archeologie) benadrukte in zijn openingswoord hoe uniek deze dag was. Hoe vaak komt het immers voor dat een museum een symposium organiseert voorafgaand aan een grootscheepse restauratie?

De restauratie van Ons' Lieve Heer op Solder

Thijs Boers, conservator gebouw van Museum Ons' Lieve Heer op Solder (OLHoS) gaf een beknopte inleiding over het onderzoek dat hij heeft verricht naar de geschiedenis van de bewoners van OLHoS, Zijn onderzoek bestreek de periode 1620 – 1880. Een tijd waarin verhalen verteld kunnen worden van maar liefst 17 eigenaren, 70 bewoners, 1 priester en 22 kapelannen. Een van de belangrijke verhalen die werd belicht was dat van de familie Hartman. Jan Hartman, de uit Duitsland afkomstige handelaar die opdracht gaf tot verbouwing van de panden aan de Oudezijds Voorburgwal, destijds Fluwelen Burgwal, was met een groep verantwoordelijk voor het innen van impost op wijnen en andere goederen, een soort accijns. Vermoedelijk kon Hartman daardoor het pand bekostigen: in eerste instantie was hij maar een kousenverkoper in de Barndesteeg. In het heringerichte museum zullen vier verhaallijnen de hoofdmoot gaan vormen.

Jan van der Hoeve, bouwhistoricus, vertelde over het aanvullende bouwhistorisch onderzoek dat hij deed. Dit leverde zowel nieuwe inzichten als nieuwe vragen op. Van der Hoeven benadrukte dat er al een basisonderzoek lag, waarvan hij een aantal punten nader onderzocht heeft. Tijdens het onderzoek werden er belangrijke ontdekkingen gedaan. De historische gelaagdheid van het pand bleek gecompliceerder te zijn dan uit eerdere rapportages was gebleken. (bijv.?) Ook bleek er een ingenieus verslept rookkanaal van ijzeren stangen en plavuizen aanwezig te zijn boven de zaal met de grote schouw. Uit het onderzoek bleek overigens dat deze schouw mogelijk later dan de 17e eeuw daar werd aangebracht. Daarnaast bleek het altaar in de late 18e eeuw te zijn verhoogd; ook het stucwerk stamt uit die tijd. De terugkomende vraag is: 'zien we wel wat we daadwerkelijk zien? Of is er, ook tijdens de restauraties een ideaalbeeld gecreëerd? Veel van deze antwoorden zijn lastig te geven.

Kleurenonderzoeker Ruth Jongsma sprak hierna over het kleuronderzoek dat zij deed. In haar presentatie beperkte zij zich tot de zolderkerk. Voordat zij met haar onderzoek begon was er al veel informatie voor handen. Er bleek een heel andere kleurstelling te zijn geweest voordat OLHoS een museum werd. Niet een geelbruine tint maar een rozerode kleur was integraal aanwezig in de kerkruimte, die daarmee onderscheiden werd van overige ruimtes in het pand. Ook werden houtimpresies en verschillende marmerimitaties aangetroffen. Door het archiefonderzoek kon in sommige gevallen een kleurlaag gekoppeld worden aan een jaartal.

Uit het kleuronderzoek kwamen drie opties naar voren voor de conservering of restauratie van de kleurstelling: een eerste optie was het handhaven van de 'museumlaag', de kerk zou dan zijn overwegend gele uitstraling behouden. Een tweede optie was de verschijningsvorm terug te brengen naar de laatste laag die het in de kerkfase had. De kerk zou dan een overwegend rozerode uitstraling krijgen. De derde optie was terug keren naar de eerste laag die het in de kerkfase had, in de tijd van Jan Hartman. Hoewel het museum in de unieke positie verkeerd dat er van veel fases nog origineel materiaal beschikbaar is, moest er toch een keuze worden gemaakt. Ruth Jongsma legde deze moeilijke keuze voor aan de staf van OLHoS. De staat waarin de huiskerk voor de musealisering verkeerde, dus de rozerode tint oftewel 'dodekop' kreeg uiteindelijk de voorkeur.

Hierna volgde een discussieronde tussen de drie sprekers, restauratiearchitect Frederik Franken en het publiek. Een probleem dat naar voren kwam was het kiezen voor een bepaalde verhaallijn in heringerichte museum uit een tijd die eigenlijk niet meer herkenbaar is in de gekozen ruimte.

Het terugbrengen van een bepaalde fase van de kerk is een proces dat gevoed wordt door verschillende onderzoeken. Het is zaak om vat te krijgen op het historische huis. Om die reden worden er keuzes gemaakt, waarbij rekening wordt gehouden met de museale functie. Er is nu een keuze gemaakt met betrekking tot de kerk, maar voor de rest van het huis moet nog veel onderzoek worden gedaan. Wat het proces van het maken van keuzes bemoeilijkt, is dat alle tijdslagen interessant zijn. Het is de ambitie van het museum om deze gelaagdheid in de presentatie expliciet te maken. Het is echter moeilijk dit te realiseren. Er moet namelijk ook rekening gehouden worden met de toekomstige bezoeker. Je kan nog zoveel willen vertellen, maar je zal je ook moeten beperken. Uitgangspunt is dat het pand weer een historisch huis moet worden.

‘Van houtje-touwtje huis tot topmonument.’ Dat is volgens Judikje Kiers, directeur van OLHoS, de kern van de doelstelling van de restauratie. Ze vertelde uitgebreid over de spagaat waarin OLHoS verkeert: enerzijds is er de bezoekersdruk, anderzijds moet het gebouw worden ontzien. Het voornaamste belang is terug te keren naar de kern van het monument: De waarde van OLHoS als een historisch huis. Onderzoek is hiervan de basis. Van de vele puzzelstukken die het museum in handen heeft moeten nu verhalen worden gemaakt. Vanwege de grote hoeveelheid aan authentiek materiaal is het voor het museum geen optie om over te gaan tot reconstructies of kopieën. Een van de grote waarden van het museum is volgens Judikje Kiers de authenticiteitbeleving. Alles wat daar niet in thuis hoort, moet eruit worden gehaald. Het huis kent een fantastische geschiedenis, maar over de jaren heen is het rommelig geworden. Het verhaal wordt zo vaag en onduidelijk. Daar komt nu verandering in. De bezoekers worden bovendien meegenomen in het proces van keuzes maken.

Het Oude- en het Nieuwe Huis worden door middel van een kelder met elkaar verbonden. Het Nieuwe Huis biedt verschillende mogelijkheden. Deze zijn van praktische en inhoudelijke aard. In het Nieuwe Huis kan het verhaal worden verteld van de katholieke geschiedenis in Amsterdam, maar er kan ook ingezoomd worden op de actualiteit en de buurt. Het museum gaat hier verder waar het Amsterdams Historisch Museum stopt. De kernwaarden van het Oude Huis worden zo in een bredere context geplaatst. Ook het verplaatsen van de publieksfaciliteiten van het Oude- naar het Nieuwe Huis is van groot belang. Het monument wordt op deze manier ontzien.

Kiers was verheugd te vermelden dat het ook met de financiering goed gaat. Bovenal het nieuwe bericht dat er een Europese subsidie van ruim 3 miljoen euro kan worden bijgeteld was een geweldig bericht voor het museum.

In de middagpauze gaf Thijs Boers een korte rondleiding door het museum en werd o.a. stilgestaan bij de nieuwe inzichten met betrekking tot het altaar en de problematiek daarvan. Hier en daar werd het elektrisch licht even uitgedaan om verschil in belichting waar te nemen. De bezoeker moet zich straks beseffen dat hij geen museum bezoekt, maar een historisch huis.

Voorbeelden: Museum Willet-Holthuysen en Museum de Gevangenpoort

Paul Spies, directeur van het Amsterdams Historisch Museum en Museum Willet-Holthuysen, sprak over het roerende erfgoed van de Gemeente Amsterdam. Door eigendomswisselingen is het zaak om de bescherming van in een pand aanwezige meubilair goed te regelen.

Spies noemde de opgeslagen interieurs van de Suasso-verzameling van het Stedelijk Museum Amsterdam. Momenteel wordt onderzocht of en hoe deze interieurs kunnen passen in het buurpand van Museum Willet-Holthuysen. In het museum zelf zijn in het verleden ingrijpende wijzigingen gekomen: studiezalen kwamen in plaats van de 19^e-eeuwse aankleding van verschillende ruimtes. De keuken van Willet-Holthuysen werd een soort uitvergrote poppenkast-keuken-stijlkamer. Een knelpunt is het inwisselen van een historische museale opstelling voor een reconstructie, die over afzienbare tijd mogelijk toch weer anders zal worden gewaardeerd dan vandaag de dag. Dit probleem doet zich bijvoorbeeld voor in de blauwe kamer op de bel-etage. In deze kamer wordt de Backer collectie getoond. Veel bezoekers gaan er echter vanuit dat dit de portretten zijn van de familie. Ook de slaapkamer op de tweede verdieping is 'fantasie'. De oude werkkamer van Abraham Willet heeft hiervoor plaats moeten maken. Eerste prioriteit voor het museum is echter restauratie/reconstructie van de linker zijkamer, waar al in de jaren '90 een aanvang is gemaakt met het blootleggen van het behang. Hiervoor werd een proefopstelling gemaakt.

Elk jaar komen zo'n 50.000 bezoekers in Willet-Holthuisen. Dit zijn voornamelijk toeristen. Spies denkt dat zij zich niet storen aan de gelaagde interieurs en reconstructies in het museum. Zij willen het levend grote poppenhuis betreden, een kijkje in de keuken. De wisselende tentoonstellingen vormen hierdoor volgens Spies geen directe meerwaarde voor het museum. Om de balans opnieuw op te maken en de hernieuwde belangstelling voor de negentiende-eeuwse situatie expliciet te maken moet er volgens Spies een permanente tentoonstelling worden ingericht over het echtpaar Willet-Holthuisen.

'Bouwen geeft troep. Als je dit ziet vraag je je af: komt het nog wel goed?!' Als directeur van Museum de Gevangenpoort en het Haags Historisch Museum zette Antoinette Visser kort de geschiedenis uiteen van dit gebouw. Ze opende haar presentatie met een foto van het pand toen het een grondige restauratie onderging. Enige jaren terug dreigde het museum permanent gesloten te worden in verband met strengere eisen van de brandweer. De samenwerking die volgde met verschillende overheidsinstanties voorkwam een sluiting en het achterstallig onderhoud kon worden uitgevoerd. Volgens Visser is het museum een representatie van alles waar Den Haag voor staat. Het is echter moeilijk gebleken daar de diverse overheden van te overtuigen. Ze liet duidelijk weten dat 'je moet knokken voor geld dat besteed wordt aan jouw monument.'

Museum en monumenten

Marc van Roosmalen, architect schetste in zijn 'Museummonumenten' een lastige balans. Museummonumenten bevatten vele spanningsvelden. Zo is er de discrepantie tussen toen en nu. De perceptie van vroeger bestaat niet meer! Bovendien worden de eisen veel groter. We willen comfort en licht in onze musea, ook als deze er vroeger niet waren. Ook rondom het behoud van deze specifieke vorm van monumenten bestaan veel spanningen. Er bestaat maar een geringe overlap in het comfortgebied waarin de collectie, de bezoeker en het huis zich prettig voelen. Bovendien speelt ook de directie hierbij een grote rol. Verschillende personen binnen een organisatie hebben diverse belangen. Ook de problematiek van de verschillende snelheden speelt mee in museummonumenten. Een gebouw, interieur en collectie kunnen eeuwen meegaan, diverse technieken van bewaren, conserveren en tentoonstellen daarentegen maar tientallen jaren. De eisen moeten snel worden bijgesteld. Om een museummonument goed te kunnen beheren is een frisse en onbevangen blik nodig. Men moet deskundige en onnozele vragen blijven stellen. Van Roosmalen benoemt de problematiek van beheer en behoud in het Muider slot, Soestdijk, het Anne Frankhuis en het Mauritshuis.

'Hoe verder weg van Den Haag hoe beter het gaat.' Een succesvol resultaat is hoe dan ook altijd afhankelijk van samenwerking. Teveel gesprekspartners kunnen echter het proces vertragen. Ook de continuïteit van partijen in een restauratieproces is erg belangrijk. Men moet onconventioneel en creatief zijn in de samenwerking.

In de afsluitende lezing door David Adshead, head curator van de National Trust, werd een aantal interessante parallellen getrokken met de naderende restauratie van OLHoS. Adshead benadrukte dat het ideaal is een soort publiek debat te kunnen voeren voorafgaand aan een restauratie. Ingrijpende restauratiebeslissingen die in het verleden werden genomen die niet een breed draagvlak van het publiek hadden, blijken soms al vrij snel achterhaald te zijn en gewijzigd te worden. En niemand is in staat uit het kader van de eigen tijd te stappen.

De 19e eeuwse transformatie van de Atheense acropolis bleek achteraf meer een ideologisch monument te zijn dan een restauratie. Een middeleeuwse toren werd daar volledig verwijderd omdat die niet in het klassieke ideaalbeeld paste. Sir John Soane's Museum zal net als OLHoS in de nabije toekomst worden veranderd: ook daar zal een andere entree worden gemaakt zodat de bezoeker een meer historische route in het gebouw aflegt.

Adshead noemde ook een aantal historiserende reconstructies van de National Trust. In Engeland zijn 'schrijvershuizen' ongekend populair, bijna pelgrimsoorden. Verder noemde hij het fenomeen van de 'Moving Rooms': interieurs die een lange weg afleggen in huizen en musea. Enkele jaren geleden kon de National Trust zo'n 'moving room' met inlegwerk na ongeveer zestig jaar terugplaatsen in de oorspronkelijke context in een van de huizen.

Bewust werd ervoor gekozen om dit symposium te houden voor de start van de restauratie in plaats van achteraf zodat de opinie van het publiek kon worden gemeten. Na afloop voelde het museum zich gesteund in zijn benadering wat betreft de komende restauratie/reconstructie. Het museum zal ook niet sluiten gedurende de restauratie en het staat permanent open voor suggesties van het publiek.

Het symposium werd bijgewoond door circa 90 personen: Vakgenoten, museumcollega's en overige belangstellenden. Een financiële bijdrage van het Prins Bernhard Cultuurfonds maakte het symposium mogelijk.

Voor meer informatie over de restauratie van Ons' Lieve Heer op Solder, zie www.opsolder.nl
Zie ook www.shni.nl en www.pbcf.nl

Verslag van: Michelle Simons, Emma van Oudheusden en Prosper de Jong,
studenten aan de Universiteiten van Nijmegen, Amsterdam en Leiden, september 2009
Foto's: Eyes 2: Peter Budwilowitz en Prosper de Jong